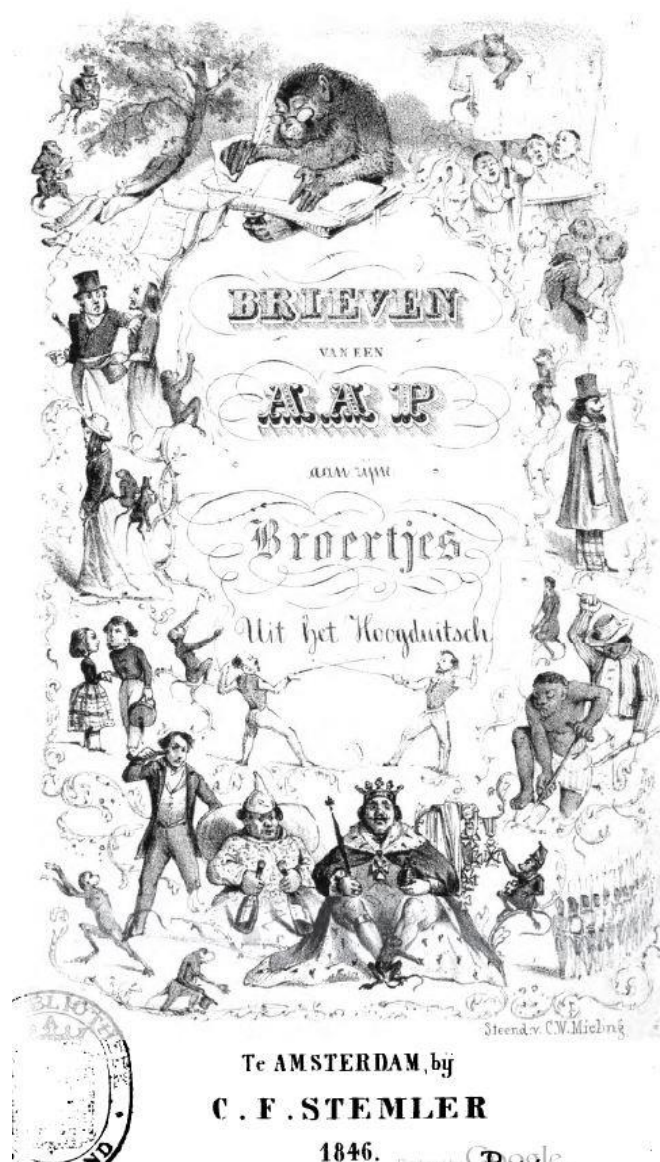

BRIEVEN VAN EEN AAP

In 1852 schreven de pastoor en de Regenten van het Rooms-katholieke Wezen- en Armenhuis in het noordhollandse Edam een boze brief aan de Commissie van het Stedelijk Toezicht. Ze uitten hun verontwaardiging over een boekje dat aan een katholiek weeskind was geschonken met daarin naar hun mening “grove beledigingen van de godsdienst, de katholieke kerk, de hiërarchie en het priesterschap”.¹ Het verfoeide werk betrof *De brieven van een aap aan zijne broertjes - Uit het Hoogduitsch* (Amsterdam, C.F. Stemler, 1846), een vertaling van *Briefe eines Affen an seine Brüder. Zum Druck befördert von **** (Hanau, C.J. Edler, 1846). Aanvankelijk anoniem uitgegeven, werd bij de tweede uitgave (1848) de naam van de auteur vermeld: Heribert Rau (1813-1876), een Duitse theoloog en priester, gangmaker van de ‘freireligiöse Bewegung’ die zich op ‘vrijzinnig gelovige’ wijze afzette tegen het dogmatische christendom.

¹ <https://www.oud-edam.nl/st-agnesschool/>

De uitgever adverteerde het boek als volgt in *De Tijd* (1851):

Brieven van een **AAP AAN ZIJNE BROERTJES.**

Nieuwe uitgave. Kl. 8°. à **75 cents.**

Na de lezing dezer brieven zal het ieder duidelijk worden of deze aap menschelijk schreef, of dat de menschen, die hem niet gelooven, de apen zijn, die hij beschreef, Hoe het zij, of de schrijver een aap of omgekeerd een groot mensch was, is onbekend gebleven, doch dat is zeker er is veel *scars* in te vinden.

Kort na zijn publicatie kreeg het boek ruime aandacht in het literaire tijdschrift *De Tijdspiegel*.² Na een stukje 'apen-lof' acht de recensent "niets natuurlijker, dan dat een bundel brieven, geschreven door een' zeer gecultiveerden aap, Jocko genaamd, onze aandacht tot zich moet trekken. De ongemeene gave van opmerking, de naïveteit, de ontvangbaarheid der meer humane apen, maken hen bijzonder en bij voorkeur geschikt om in de negentiende eeuw ook als auteurs, schrijvers, en bijzonder als recensenten op te treden. De onpartijdige blik, welken zij op de menschenwereld slaan, de liberale beginselen, welke zij uit hunne bosschen medebrengen, de oorspronkelijke wijze om alles te beschouwen, niet zoo als de lagere of hoogere scholen dit gelieven voor te stellen aan de groote, of kleinere menschenkinderen, – dit alles vereenigd, verzekert ons, dat een welberedeneerde Jocko uitmuntende gaven bezit, om den socialen toestand van onzen tijd uit een zeer belangrijk oogpunt op te vatten. [...] [De brieven] behelzen zeer merkwaardige opmerkingen, door den briefschrijver gemaakt, gedurende zijn verblijf in de woning van eenen aanzienlijken Duitschen groote der aarde, waar hij, als het troetelkind zijner adellijke meesteres, eene onbepaalde voorkeur genoot, en nu en dan een stil uurtje van afzondering kon vinden, om aan zijne waarde en veelgeliefde broertjes in de bosschen eenige Europeaansche berigten mede te deelen."

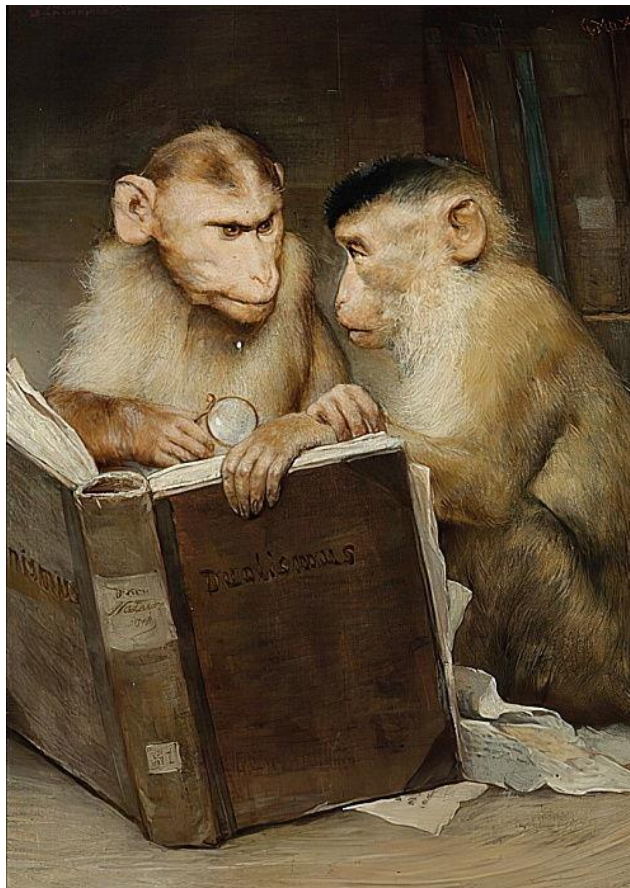
De recensent heeft sympathie voor Jocko's scherpzinnige beschouwing van de "menschelijke oneffenheden" maar begrijpt niet waarom "de onbeschroomde schrijver [het waagt] om de priesterkaste eens duchtig de les te lezen". Ook zijn politieke opvattingen vindt hij "geheel eenzijdig en vreemd". De auteur is "zoo geheel met liberale denkbeelden vervuld" en "niets, dat den vermetelen schrijver te hoog of te gering is, om scherp gehegeld te worden". De bespreking wordt toch positief afgesloten: "Jocko, Jocko! Gij maakt het bont! en wij scheiden van u met zeer bedenkelijke gewaarwordingen. Wanneer gij uwe correspondentie vervolgt, stellen wij onze Nederlandsche brievenbus voor u open, en durven schier verwachten, weldra door eenige vriendelijke letteren van uwentwege vereerd te worden, ter bereiking van welk oogmerk wij zullen zorgen, dat de uitgever van den *Tijdspiegel* u een afzonderlijk exemplartaartje van onzen apen-lof toezendt. Tot zoo lang, waarde aap! vaarwel!"

² 'Letterkunde. Brieven van een' aap' in *Tijdspiegel* 1846, 3 p 355-369. De anonieme recensent was mogelijk de oprichter van het maandblad, dominee Lublink Weddik.

Heel anders klinkt de boekbespreking in het *Algemeen letterlievend maandschrift* (1847)³: “Deze Hollandsche nabootsing van een Hoogduitschen Aap bevat 12 vrij langwijlige Brieven, waarin alles wat de menschelijke zamenleving oplevert, gehekeld wordt. In deze 12 brieven (200 bl.) hebben wij te vergeefs een enkelen, meer dan dagelijks aardigen zet gezocht. De humor is ook over het algemeen in Duitschland niet te huis en de Hoogduitsche Aap, dien wij voor ons hebben, heeft niets van de losheid zijner natuurgenoeten overgehouden – zijne sprongen herinneren ons slechts aan de belagchelijke pogingen van een olifant om den eijerdans uit te voeren. Het goede dier, de aap, moge ons deze vergelijking ten goede houden. Hij zelf verzekert dat, toen hij eenige jaren in Duitschland geleefd had, hij er niet meer aan twijfelde of de menschen van apen afstamden en onze aanmerking is daar tegen zeer beleefd. De uitvallen tegen de R. C. Godsdienst zijn zeer misplaatst – Satire of Humor is in zulke zaken, volgens ons oordeel, niet geoorloofd. Dat de Jezuiten aangevallen worden, dat de oneerlijke dienaren van het Goddelijke woord ook niet onaangesproken blijven, daarmede hebben wij vrede, maar de Godsdienst zelve moest er niet mede gemoeid worden en de schrijver die later voor persvrijheid, liberalismus enz., ijvert, had dit moeten begrijpen. [...] Daar ook zeer veel van den inhoud op Duitschland alleen en niets op Nederland toepasselijk is, weten wij niet, waarom de vertaler zoo veel moeite en zorg heeft besteed aan een zoo ondankbaar werk. Waarschijnlijk geschiedde zulks ‘voor Leesgezelschappen’ en daar het boekje eene aardige titelvignette heeft en er netjes uitziet, zal het ongetwijfeld daar ook wel ingang vinden.”

Dit maakte me nieuwsgierig naar dit boek waaruit nu een kleine selectie (in de oude spelling) volgt.

---

³ *Algemeen letterlievend maandschrift*, 1847, 45 p 367-368.

Godsdienst

In de eerste brief beschrijft Jocko zijn afkomst en hoe hij zich verwondert over allerlei rare gewoonten en gedragingen van de mensen. Zo komt hij bij de godsdienst en de priesters van de katholieke kerk.

Zij maken eene bevoorregte caste uit, welke zich eene volstreckte dwingelandij over den geest aanmatigt. Een van hen heeft zich aan hun hoofd gesteld en noemt zich – hij, een gebrekkig, aan alle menschelijke zwakheden onderhevig mensch – met eene godslasterlijke vrijheid den Stedehouder Gods, den onfeilbaren, die ook na den dood de menschen kan straffen of beloonen. Men moet erkennen dat die man, die te *Rome*, eene wereldberoemde stad, woont, een ware tovenaer is, want hij weet de menschen diets te maken dat hij onfeilbaar is, al schiet hij ook dagelijks een bok. Hij laat brokjes hout, beenderen, steenen beelden, enz., wonderwerken verrigten; hij weet de zielen uit het vagevuur weg te moffelen en den hemel binnen te smokkelen; hij foet zijn eigen lieven God, terwijl hij bedriegers en domooren tot Heiligen maakt; ja, en dat is het fraaiste van al zijne goochelstukjes, hij bindt het verstand der menschen een doek voor de oogen en weet de Vorsten met hunne volken in zijn zak te stoppen. En dat goochelspel – te weten het laatstgenoemde – valt zoodanig in den smaak der priesters van allerlei kleur, dat zij alle hun best doen om, het ga hoe het ga, ook zulk een baas als die van *Rome* te worden. Van hier komt het dan ook, dat er even zoo veel goochelaars als Roomsche priesters zijn.

Hebzucht en heerszucht

Ik zou geheele boeken moeten volschrijven, indien ik u lieden al de bespottelijke wetten en gebruiken voor oogen wilde stellen, waaronder het dier, dat mensch heet, zichzelf doet zwoegen. Hij heeft de wereld in zoo veel stukken en lappen versnipperd, dat zij er in hare afbeelding zoo kakelbont uitziet als het kleed van een hansworst; en op de wereld gaat het nog zonderlinger toe. Een mensch kan zelfs niet van de eene plaats naar de andere gaan, zonder dat hij door wetten, muren en grenspalen opgehouden en gekweld wordt. Wanneer een dergenen, die zich groote stukken lands, dat wil zeggen, geheele rijken met millioenen van huns gelijken op eene *historische manier*, gelijk zij dat noemen, toegeëigend heeft, zin krijgt in het stuk grond van zijn nabuur, dan begint hij op eene *diplomatieke* manier met dezen twist te zoeken, ten gevolge waarvan hij zich tot zijn bitterst verdriet genoodzaakt ziet den knoop maar door te hakken; dat wil zeggen, hij laat zijne soldaten opmarcheren, zoo lang kloppen en slaan, totdat zij den grond van zijn nabuur in bezit hebben genomen.

Honger en verbeelding

Vooreerst kan men zich met behulp van een greintje verbeeldingskracht, bij water en brood en een weinig aardappelen zeer goed verbeelden de Keizer van *China* te zijn en te smullen als een paap; en ten tweede, zouden de armen, als men hun voor hunne nijpende behoefte iets schonk, ten laatste van het genoegen van zich luchtkasteelen te bouwen en te *droomen* dat zij gelukkig zijn, beroofd worden. Om diezelfde reden laten ook de Duitschers, onder welke ik het geluk heb van te leven, hunne dichters en hunne groote geesten hun leven lang honger lijden. Dat geschiedt immers uit bestwil en om hun het genot der verbeelding niet te bederven. Hoe gelukkig is dikwijls zulk een mensch in weêrwil van zijne drukkende armoede! Ik ken er zoodanig een, die met zijne vrouw en vijf kinderen sedert jaren herwaarts honger lijdt en onder den last der aardse kwellingen gebukt, evenwel gansche werelden in zijn hoofd en in zijn hart omdraagt, en bij de gedachte, dat hij zich voor de lijdende menschheid verdienstelijk maakt, in zijne hongerige maag en in het bibberen van de koude toch zijn geluk vindt.

In plaats dat zij zich door des dichters verbeeldingskracht streelende, weldadige denkbeelden laten voorstellen, zijn zij op afgrijselijke tooneelen gesteld, die hunne verstompte zenuwen door allerlei akeligheden en het afzigtelijke van den dood overspannen. In plaats van zich op de vleugelen der dichtkunst boven het alledaagsche te verheffen en uit de klaterende bron

eener hoogere ingeving eene lafenis te zoeken, die der ziel nieuwe kracht schenkt en het gemoed voor het goede en schoone vatbaar maakt: in plaats van dat alles verlangen zij tafereelen uit het leven der heffe des volks ontleend, in welke zij, zonder te moeten *denken*, slechts begeeren vermaakt te worden. Prikkeling der zinnen aan den eenen en een sentimenteel overspannen medelijden met de rampen des menschdoms aan den anderen kant – ziedaar het genot hetwelk men tegenwoordig in de Romans zoekt, in welke men van de eene bladzijde tot de andere van jammer tot ellende, uit moordenaarsholen naar spitsboevenkroegen, uit bordeelen naar hospitalen, van sterfbedden naar de zalen der ontleedkunde gevoerd wordt.

Mode

De *mode* beteekent onder de menschen eigenlijk de manier van de kleederen, met welke zij zich bedekken, te dragen. De uitvinding der kleederen is zeer schoon! ... De mensch kan zich door dezelve tegen den invloed van het weder beveiligen en het, hoezeer voor warmere luchtstreken geboren, toch ook in de koudste gewesten van den aardbol uithouden. Doch de menschen zijn daarbij niet gebleven; zij hebben zich door en te gelijk met die kleederen duizend nieuwe behoeften, ja zelfs kwalen veroorzaakt, terwijl zij de ware bedoeling van het kleederen dragen uit het oog verloren.

Wanneer het nichtje van mijne meesteres in de badkamer kwam, geleek zij naar niets minder dan naar eene menschelijke gedaante, zoo als de natuur die geschapen heeft. Een aantal stijve rokken in de gedaante van luchtballen, waarvan er vier of vijf boven elkander aangetrokken waren, stonden haar hoog boven de voeten en ver van het lijf af en gaven bijgevolg aan haar onderlijf den vorm van een paddestoel, zooveel te meer, omdat zij boven

hare heupen door eene soort van harnas, hetwelk zij een keurslijf noemen, zoo stijf geregen was, dat men hare middel zeer goed met de twee handen kon omspannen. Door datzelfde harnas werd de boezem gedrukt en naar boven geschoven. Om nu de natuur volgens het begrip der menschen nog meer te gemoet te komen, had de jonkvrouw het gedeelte, waarop men gewoon is te zitten en dat zich bij onze broeders de mandrils, zoo voordeelig door bloedroode puisten onderscheidt, door middel van een kussen, *cul de Paris* genoemd, opgehoogd, zoodat de dames over het algemeen daardoor een weinig naar de kameelen beginnen te gelijken.

Bij mijne meesteres gebeurt alsdan nog iets anders. Deze legt, voor dat zij in het bad gaat, hare muts met al hare haren, al hare tanden, en te gelijk met haren *cul de Paris* ook haren ganschen boezem af. Dan blijft er weinig meer over dan eene gestalte, welke veel naar de onze gelijk: want kuiten heeft zij even zoo weinig als wij, en ik wil het wel weten, ik zie die vrouw liever *met* dan *zonder* kleederen.

Gij lieden moest eens zulk een gezelschap van naar de mode gekleede vrouwen zien; dat blikkert en flikkert in allerlei kleuren: dat schreeuwt en snatert alsof men bij ons onder het groene loof zat en zich midden onder een schoolje papegaaijen bevond. En de mannen! ... heden dragen zij een hoed zoo spits als een suikerbrood, morgen zoo breed en zoo plat als het rad van een wagen, heden met een zoo kleinen rand, dat men hem niet kan grijpen en morgen met een rand, die het gansche gezicht overschaduwet; nu eens een broek zoo nauw en strak gespannen, dat hij bij de minste beweging scheuren moet en dan weder een zoo wijden, dat men van de stoffe daarvoor eene compagnie soldaten zou kunnen kleeden. Op den eenen dag een rok, die zoo lang is dat men er de straten mede schoon veegt, op den anderen een die kwalijk boven de heupen komt.... en dan de frak.... en de staande boordjes, zaliger gedachtenis: en heden ten dage de paletots en de zakken, die aan de mannen de gedaante van een bloedworst geven!

Mijn commentaar

Het boek is natuurlijk een kind van zijn tijd en achter de spot schuilt ook heel wat gemoraliseer. Wat begint als een pittige satire wordt al snel een zedenpreek. Exemplarisch hiervoor is de laatste brief die de bijeenkomsten van een 'philantropenkransje' beschrijft. De auteur liet zich duidelijk inspireren door de vele voorbeelden van 'fictieve genootschappen' in de 18de eeuw.⁴ Erg geestig is de typering van alle 'menslievende' leden, maar de brief eindigt met een toespraak vol vuur van een politiek en moreel manifest. Dat laatste was natuurlijk de opzet van het hele boek.

Bij mijn opzoekingen over dit werk deed ik een interessante ontdekking. In *De geschiedenis van het socialisme*⁵ meldt Ferdinand Domela Nieuwenhuis: "Brieven van een aap door Restif de la Bretonne, waarin een volk [...] wordt beschreven levende onder de volgende wetten: wees rechtvaardig jegens uw broeder, wees rechtvaardig tegenover de dieren, alles zij gemeenschappelijk onder gelijken, elkeen arbeide voor het gemeenschappelijk welzijn en elkeen neme daaraan op gelijke wijze deel." Het betreft *Lettre d'un singe aux animaux de son espèce* (1781), een satirisch en pamflettair geschrift van Nicolas Edme Restif de la Bretonne (1734-1806). De mensaap César wil zijn soortgenoten troosten voor het leed dat mensen hen hebben aangedaan. Immers, juist de mensen zelf zijn slachtoffer van hun rampzalige uitvindingen zoals monogamie, persoonlijk bezit, ongelijkheid en slavernij. Ik zocht het boek op en onze Duitse auteur heeft zich blijkbaar sterk laten inspireren door dit Franse pamflet. Meer zelfs: heel wat passages lijken er gewoon uit overgenomen!⁶ Weliswaar zonder bronvermelding betreft het nog geen plagiaat⁷ maar toont dit eens te meer een vorm van 'napien'...

⁴ Zie <https://www.democritus.be/441043689/fictieve-genootschappen>

⁵ Deel 1 (Amsterdam, S.L. Van Looy, 1901) p 219.

⁶ Van Bretonne's boek heb ik geen Nederlandse of Duitse vertaling gevonden.

⁷ Zie 'letterdieverij' <https://www.democritus.be/433426478/441259999>